

BİR LİRANIN BAŞINDAN GEÇENLER

KEMAL RAGİB ENSON

ROMAN

VakıfBank Kùltür Yayınları: 0227
Edebiyat: 052
Edebi İktisat: 02

BİR LİRANIN BAŞINDAN GEÇENLER
KEMAL RAGİB ENSON

Proje Editörü ve Son Okuma
Dr. Hazal Bozyer

Dizi Editörü ve Yayına Hazırlayan
Doç. Dr. Fatih Altuğ

Kapak Görseli ve Sayfa Uygulama
Faruk Özcan

VakıfBank Kùltür Yayınları
Büyükdere Caddesi
No: 97 - Kat 4
Şişli 34394 İstanbul
Telefon: 0 212 354 5730
www.vbky.com.tr - info@vbky.com.tr
Sertifika No: 40141

© Vakıf Pazarlama San. ve Tic. A.Ş., 2023

ISBN 978-625-6385-42-9

Kitabın tüm yayın hakları VakıfBank Kùltür Yayınları'na aittir. Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak sınırlı alıntılar dışında, yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir elektronik veya mekanik araçla çoğaltılamaz. Eser sahiplerinin manevi ve mali hakları saklıdır.

Baskı
Turkuvaz Haberleşme ve Yay. A. Ş.
Güzeltepe Mahallesi Mareşal Fevzi
Çakmak Caddesi B Blok No: 29/1/1
Eyüpsultan İstanbul
Telefon: 0212 354 3000
Sertifika No: 46403

1. Baskı: Mayıs 2023

edebi iktisat

BİR LİRANIN BAŞINDAN GEÇENLER

KEMAL RAGIB ENSON

HAZIRLAYAN
FATİH ALTUĞ

KEMAL RAGİB ENSON

Gazetecilik, çevirmenlik, tefrika roman yazarlığı yapmıştır. *Bir İzdivâcın Hikâyesi*, *Kapalı Kutu*, *Yaşamak mı Bu?*, *Gizli Eller*, *Kalp Kalbe Karşı*, *Fırtına*, *Dünya Böyledir İşte*, *İç Güveysi*, *Adak*, *Hep O Masal*, *Acıların En Büyüğü* romanlarını yazmıştır. Oğlunun vefatından sonra yazdığı *Oğlumla Başbaşa* kitabında, oğlunun hayatını, ölümünü ve yas sürecini anlatmıştır. 31 Temmuz 1954'te vefat etmiştir.

FATİH ALTUĞ

Lisans, yüksek lisans ve doktora eğitimini Boğaziçi Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde tamamladı. *Yeni Yazı*, *Mizan*, *Kritik*, *Monograf* dergilerinin yayın kurulunda yer aldı. Selim İleri'nin *Kapalı İktisat*'ı üzerine *Kapalı İktisat Açık Metin* kitabını yayımladı. Mehmet Fatih Uslu ile *Tanzimat ve Edebiyat: Osmanlı İstanbul'unda Modern Edebi Kültür*, Ebru Kayaalp ile *Standartlar Nasıl İşler?* kitaplarını derledi. Leylâ Erbil, Sevim Burak, Tomris Uyar, Orhan Koçak, Halid Ziya, Namık Kemal, Sait Faik gibi yazarlar hakkındaki makaleleri çeşitli dergi ve kitaplarda yer aldı. Koç Üniversitesi, İstanbul Şehir Üniversitesi, Mainz Johannes Gutenberg Üniversitesi ve Bilkent Üniversitesi'nde ders verdi. Boğaziçi Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü öğretim üyesi.

SUNUŞ

TEDAVÜL, TEMAŞA VE TECRÜBE

Kemal Ragıb Enson'un bugüne kadar kitaplaşma fırsatı bulamayan *Bir Liranın Başından Geçenler* romanı, 8 Ekim - 19 Kasım 1932 tarihleri arasında *Cumhuriyet* gazetesinde tefrika edilir. Yazarın Arap harfleriyle yayımladığı, *Bir İzdivacın Hikâyesi*, *Kapalı Kutu*, *Yaşamak mı Bu?* eserleri kitaplaşırken gazetecilik ve tefrika yazarlığı faaliyetlerinin arttığı 1930'lardan itibaren yazdığı eserleri kitaplaşmadan kalır: *Gizli Eller*, *Kalp Kalbe Karşı*, *Fırtına*, *Dünya Böyledir İşte*, *İç Güveysi*, *Adak*, *Hep O Masal*, *Acıların En Büyüğü* bu eserlerden bazıları. İntihar eden oğlunun ardından yazdığı *Oğlumla Başbaşa* (1954) kitabı ise bir yas ve analiz metni olarak istisnai bir eserdir.

Bir Liranın Başından Geçenler, benzerine pek rastlanmayan bir fikrin etrafında kurulmasıyla diğer romanlarından ayrılır: Anlatıcı, 1 liradır. Vezneden çıkarak halk arasında dolaşıma giren bir liranın, çeşitli toplum katmanlarını kat ederken tecrübe ve temaşa ettiği kişileri, ilişkileri ve hâlleri paranın gözünden ve sesinden biz okurlar da takip ederiz. Kemal Ragıb, bir nesneyi romanın asli öznesi yapmış, onun bakış açısını romanın kurucu unsuru kılmıştır.

Lirayla birlikte vezneden çıkarız, bir emeklinin cüzdanına girer, onun eşinin çamaşır bohçalarının altına saklanırız. Berberden balıkçıya, meyhaneciden ciğerciye uzanırız/uzatılırız. Bir memurun aylığına dâhil olur, oradan onun borçlu olduğu tefecinin cüzdanına geçeriz. Çoğunlukla İstanbul'da dolaşsak da kısa süreliğine köy yollarına düşer, sonra yine İstanbul'a döneriz. Po-ker masalarında, batakhanelerde, kumarbazlar arasında dolaşır

yasak bir ilişkiye, bir eril şiddet sahnesine tanık oluruz. Bazen rüşvet, bazen paragöz ve görevini eksik yapan bir doktora verilen para oluruz. Evlilik yoluyla sınıf atlamaya, kendini kurtarmaya çalışan çamaşırcının kızından bir hovardanın cebine girer ve tüm yaşadıklarının, gördüklerinin sonucunda paranın, ortadan kalkma arzusuna tanık oluruz.

Burada, bir liranın o zamanlar tedavüldeki en düşük kâğıt para olması da değerlidir. Para hiyerarşisinin en değersiz unsurlarından biri, paranın etrafında dönen / döndüğü dünyanın acıklı, vahim ve tiksindirici hâllerini gözler önüne serer. Değersizliği sayesinde her ortama girer, yoksullar kadar zenginlerin dünyasına da ucundan kıyısından sızar, kamusal alan kadar özel alanda, gizli ya da mahrem ilişkilerde de dolaştığı için 1 lira, sosyal alanı kat ederken farklı katmanların birbirine temas ettiği kesitleri de görünür kılar. Böylelikle 1 lira dolayımıyla 1930'ların İstanbul'unun çok katmanlı bir panoramasını temaşa ederiz.

Belirli bir olay örgüsünün çizgisel bir gelişiminden çok çeşitli kesitlerin 1 lira aracılığıyla birbirine teyellendiği bir anlatı yapısı söz konusudur. Olaylar kadar arzular, hayal kırıklıkları, bağımlılıklar, sorumluluklar, kandırmalar, yoldan sapmalar, hor görmeler, eksik hissetmeler de birbirine dikilir. Diyaloglara bolca yer verilen metinde, konuşmalar ve 1 liranın bu konuşmaların bağlamını sunan ifadeleri, olaylarla duygular, zenginlerle yoksullar, kadınlarla erkekler, düzenle düzenbazlık, halislikle zillet, hayırla şer arasında mekik dokur.

Bir Liranın Başından Geçenler, aynı zamanda bir İstanbul romanıdır. 1 lira, insanlarla birlikte şehrin sokaklarında, meydanlarında, otomobillerinde, tramvaylarında, şantiyelerinde, farklı semtlerinde dolaştığı gibi iç mekânlarına da dâhil olur: Yoksulluk çeken evlere, metruk yapılara, gizlice kumar oynatılan dairelere, muayenehanelere, ofislere, dükkânlara, batakhanelere...

Para ihtiyacı ve hırsından azade bir mekân olmadığı gibi arzuların, hırsların, insanların, metaların, paraların tedavülünden uzak bir inziva yeri, arınma alanı da yoktur. Aşka da sirayet eden bu düzen içerisinde gönül ilişkileri de maddi bir çerçeveye verilir. Metruk bir evde gizlice buluşan bir çift üzerinden toplumun ve tedavülün kıyısında kalmış, ona gönül indirmeyen bir saflık örneği sunulduğunu zannettiğimizde bile ilişkinin tekinsizliği ve eril şiddeti baskın hâle gelir.

Kemal Râgıb'ın dünyası bize karanlık bir tablo sunar. Paraların madunu olan 1 liranın gözünden ve sesinden para egemenliğindeki bir dünyanın dinamikleri dile getirilir. Lira, duygusuz bir anlatıcı değildir, tedavülde bulunduğu her yeri eşit mesafeyle temaşa ve tecrübe etmez. Metin ilerledikçe iğrenme, tikslenme duygusu artar. Toplumun üst tabakasının paralarını lüks ya da kumarla harcadığı yerlerden memnun olmasa da buralarda gözlem gücü devredeyken genç kızları yoldan çıkarmak, tuzağa düşürmek için paranın kullanıldığını anladığı yerlerde tiksintisi zirvesine ulaşır. Artık burada tedavülden çıkma arzusu, bu devrandan kurtulup devrini tamamlama isteği son noktasına gelir. Paranın etrafında dönen bu dünyada, 1 lira bu döngüden çıkarak kurtulur.

Bir Liranın Başından Geçenler adlı bir tür para etnografisinin içerisinde gramofon, sinema gibi yeni teknolojilerin etrafında oluşan yeni kültürün farklı veçheleri kadar poker, rulet gibi kumar âlemlerinin derinlemesine gözlemi de yer alır. 1 lira, toplumun para etrafında dönen ritmini tutup kaydettiği gibi üzerinde olduğu bedenin eksiklik, ihtiyaç ya da arzuyla atan kalp atışlarına da kulak kesilir.¹

Fatih Altuğ

---

1. Bu romana dair ayrıntılı bir okuma için bkz. İsmail Alper Kumsar, "Nesne-Anlatıcılar ve Edebiyatımızdan Bir Örnek: Bir Liranın Başından Geçenler", İğdir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, S. 26, s. 698-719.

Bir Liranın Başından geçenler...

Bugün başladı

Bir liranın
veznedan çık-
tığı dakikadan
İtibaren geçir-
diği çok me-
raklı macera-
ları bugünden
İtibaren nakle-
şiyoruz. Kemal
Ragıp Bey
arkadaşımı
zın, zevkle ok-
duğu kadar he-
vesle okuduğum
da

— Kemal Ragıp Bey
min olduğumuz bu nefis ve nev'i
şahsına münhasır romanı şu ba-
hiseri ihtiva ediyor:

Veznedan çıkarken — Bir mü-
tekaidin cüzdanında — Çamaşır
bohçalarının altında — Berberden
balıkçıya, meyhaneciden ciğerci-
ye — Memurun aylığından tefe-
cinin cüzdanına — Köy yolların-
da — Gene İstanbul'la — Poker
masasında — Kumarbaz yemin-
leri — Batakhanelerde — Bir gü-
nah hişkyesi — Rüsvet — İstişare
iki liradır — Çamaşırının kızı —
Hovardanın cebinde — Bir liranın
akibeti.

Besinci şahifemizededir,
takip ediniz

Güziye arkadaşımız Kemal Ragıp Beyin temiz ve pürüzsüz üslû'
bir liranın ağzından naklettiği bu güzel ve meraklı macerayı besinci
şahifede takip ediyor musunuz?..

Bir liranın Başından geçenler

Bir lira çıktıktan sonra:
Kimlerin eline geçer?
Ne işler görür?
Nelere vasıta olur?

Yazan: KEMAL RAGIP.

Yarın neşre başlıyoruz.

Bir liranın Başından geçenler...

Bir lira nerelere girip
çıkıyor?

Bir lira ile neler yapılır?
Bir lira için neler olur?

Yazan: KEMAL RAGIP

Bir lira...

Basılıp piyasaya çık-
tıktan sonra:

Kimlerin eline geçer?
Nerelere girip çıkar?..
Ne işler görür?
Kimlerin işine yarar?
İyi, fena nelere vasıta
olur?

Yazan: KEMAL RAGIP...

Cumartesi günü neşre
başlıyoruz.

VEZNE DEN ÇIKARKEN

Parmaklıkların arkasına dizilmiştik. Yüzer yüzer, hepimizin ortasından birer kuşak geçirmişlerdi.

Dışarıda büyük bir kalabalık toplanmış bekleyiyordu. Bekleyenlerin hepsi de az çok birbirine benziyordu. Hepsinin kıyafeti düşkün, hepsinin göğsü çöküktü. Hepsinin gözü üzüntülerle, düşüncelerle gölgelenmişti. Bu gölgeli bakışlar veznenin parmaklıklarına kadar sokulup da üzerimizde dolaşırken acı acı parılıyordu, çökmüş göğüsler derin bir nefesle kımıldıyordu.

Biz de epeyce kalabalıktık; belki birkaç binden fazlaydık. Şu parmaklıklar olmasa, dışarıda sıra bekleyenler, bütün bu birbirini iten, kakaştıran, birbirinin omuzlarına yüklenen, söylenen, homurdanan, inleyen insanlar, muhakkak ki hep birden üstümüze saldıracaklar, hepimizi kapışacaklardır.

Dünyanın her köşesinde, hayatın bütün meydanlarında olduğu gibi burada da onların en kuvvetlisi, en azılısı, en açık-gözü hepsinden evvel ceplerini dolduracak, ötekilerini çiğneyip gidecekti. Kuvvetliler, azılılar daha şimdiden belli: Hiç olmazsa yanındakileri, önündekileri itip kakıyor; açık-gözler, başkasının sırasını olsun kapabilmek için fırsat kolluyor.

Veznedar hiç durmadan bizi sayıyordu. Sonra veznenin önünde bekleyenlerden birine sesleniyor, aramızdan üçünü beşini ayırıp ona veriyordu.

Parmaklıkların arkasındaki yığın yavaş yavaş küçüldü; üst üste dizili duran paralar, üçer beşer, dışarıdakilerin cebine

dağılıp gidiyordu.

Sıra bana geldi. Veznedar, alışkın parmaklarını ikide birde ıslatıp yüzlük paketlerin arasında dolaştırırken bir aralık benimle beraber otuz kırk arkadaşı da ayırdı. Yanımıza şıkırtılı ufak paralar da kattı. Deminden beri sanki gözü kalmış gibi sönük bakışlarını üzerimizden ayırmayan yaşlıca bir adama seslendi.

Kemikleri çıkmış, mavi damarlı bir el titreye titreye veznenin penceresine doğru uzandı. Bizi topladı.

Hani ya anneler, çocuklarını ellerinden tutarlar: Kaçıp da otomobillerin altında kalmasın, diye sımsıkı bir tutuş... Bir yandan da o, yumuşacık eli incitmekten korkan şefkatli bir ana tutuşu... Bu adam da bizi tıpkı öyle tuttu. Hem düşürmekten, kaptırmaktan korkuyor, hem de buruşturmaya kıyamıyordu.

Sağdan soldan itile kakıla kalabalığın arasından ayrıldı. Kapının dışında şöyle bir köşeye çekildi. Bizi bir kere daha, birer birer saydı. Yepyeni boya kokan bu kâğıtları neresine saklayacağını bilmiyormuş gibi birkaç saniye durdu, düşündü.

Büküp katlamaya bir türlü içi elvermiyordu. Yeleğinin iç cebi gene her yerden emniyetli göründü. Kırmadan, buruşturmadan hepimizi oraya yerleştirdi. Cebini iğneledikten sonra yeleğini, ceketini, paltosunu da sımsıkı ilikledi.

BİR MÜTEKAİDİN¹ CÜZDANINDA

Yollardan geçiyorduk. Bizi koynunda saklayan bu ihtiyar, yanke-sicilere kaptırmamak için kalabalığın arasına sokulmaktan bile korkuyordu; tramvaya binmedi. Yayan yürümeye başladı. Emi-nönü'ne yaklaştıkça arada bir, mağazaların önünde duruyor, cam-ların arkasını şöyle bir süzüyordu. Sırayla bütün bu gömlekçi, kunduracı, kurabiyeci, pastırmacı, şekerçi dükkânlarına meydan okuyor, denilebilirdi.

Kaç gündür, arada bir gene bu yollardan geçerken o dükkân-lara yan gözle bakmaya bile cesareti yoktu. Şöyle kaçamak bir bakışla gözü kaydığı zamanlarda da “Ah, bir kere aylık çık-sa...” diye içini çeke çeke başını çevirirdi. İşte aylık çıkmıştı. Artık bunların arasından istediklerini alamaz mıydı? Elbet alırdı.

Şimdi öyle sabahki gibi başı düşük, boynu bükük değildi. Sırayla bu dükkânlardan hangisine isterse girebilir: “Doğra şu-radan yarım okka pastırma...”, “İki okka latilokum² tartsana...”, “Şu camekândaki kunduraları çıkar bakayım!” diye fermanlar savurabilirdi.

Bunu böyle düşünürken, sanki karşısında “Baş üstüne efendim! Hangisini emrediyorsunuz?” diye dükkâncıların sıra-

---

1. Emekli.

2. Lokum. “Boğaza hoş gelen şey” anlamına gelen Arapça “râhatü'l-hulkum” ifadesi Türkçede “rahat-i lokum”a dönüşmüş, bu ifade de halk arasında latilokum şeklini almıştır.

landığını görür gibi oluyor, bu kadarcık bir kuruntudan bile için için gurur duyuyordu.

Sonra bu dükkânlardan elinde paketlerle çıkışını da göz önüne getirdi; gülümsedi.

Bu kadar paketle tramvaya binilmez ya, biraz ileride sırayla dizili duran otomobillerden en yenisine, en süslüsüne doğru yürüse, “Baksana oğlum, beni Beşiktaş’a bırakiver!” diye seslense...

Açık kül rengi kadifelerin arasına şöyle bir kurulsun... Köprü'nün³ üzerinden uçar gibi geçiverse...

Bu kadar da değil; şu caddelerin boylu boyunca, hele bazen adım başında kırıtıp süzülen boyalı bebeklerden birini de otomobilin bir köşesine çekivermek, neden olmasın? Bizim sekiz on tanemizi bir araya getirenler, haydi sekiz on tane elvermedi, diyelim; kırkımızı ellimizi cüzdanına koyanlar, sonra bir göz karartısı içinde, bir baş dönmesiyle onları bir lahzada gözden çıkaranlar için sanki bu olmayacak, erişilmeyecek bir hayal miydi?

Şu kır saçlı, düşük bıyıklı zavallının gözleri bile arada bir pastırmadan, latilokum şekerinden kurtuluyor da yanından süzülüp geçen o boyalı bebeklere takılıp kalıyordu. O zaman düşük omuzları, kamburlaşmış sırtı birdenbire doğruluyor: Sarsak parmakları, gençlik senelerinden kalma bir alışkanlıkla, pos bıyıklarına doğru uzanıyordu. Sonra, ikide birde elini göğsünün üstüne götürüyor: “Acaba, yerinde mi?” diye cüzdanını yokluyordu. Biz buradayken onun artık hiç korkusu yoktu. Bütün bu rüyalara kavuşmak için işte şu iliklerinin ipliği tarazlanmış⁴ paltoyu çözmek, elini koynuna atıvermek elverecekti.

---

3. Galata Köprüsü kastedilmektedir.

4. İplikleri kabarıp üstü tel tel ipliklerle kaplanmak.

Peki, ya sonra? Sonra ne olacak? Hayali bile insanın başını döndüren bu hovardalığın sonunu düşünmek bütün o tatlı rüyaları altüst ediveriyordu.

Sonrası, bu işte: Mahallenin çarşısından geçerken herkes, dükkânından başını çıkarıp ona bakacak:

“Bizim komşuya piyango mu çıktı?”

“Piyango çıksa hepimizin haberi olurdu.”

“Sakın mirasa konmuş olmasın?”

“Nerden mirasa konacak? Kimsesi yok ki...”

“Yoksa zavallı aklını mı oynattı?”

“Öyle olacak...”

“Vah vah...”

“Pek yazık!” diye söylenecekler... Tanıyanlar, tanımayanlar dudaklarını büküp başlarını sallayacak... Bir taraftan da ona doğru birçok eller uzanacaktı: Bakkalın, kasabın, zerzevatçının, ekmekçinin, kömürçünün elleri...

Hele evden içeriye girer girmez karısı kim bilir nasıl feryada başlayacaktı:

“Ayol, bunlar ne? Sen deli mi oldun? Eline geçen parayı bir günde çarçur etmişsin. Biz şimdi üç ay ne yer, ne içeriz? Hani ev kirası? Hani çocukların mektep aylığı? Hani odun, kömür parası?”

Arada bir elini göğsünün bir köşesine doğru uzatıp da beni, benimle beraber otuz kırk arkadaşımı okşadıkça kendisinde bitmez tükenmez bir kudret gören zavallı ihtiyarın başı, birdenbire düştü. Karısının sesi kulaklarında çınlıyordu. Çocukların içlerini çeke çeke birer köşeye çekilip somurtuşu gözünün önüne geldi.

Hemen yürüdü; kaçır gibi, koşar gibi hızlı hızlı yürüdü. Sanki bu dükkânlardan birer el uzanacak da onu içeriye çekeverecekti. Sanki şu boyalı bebeklerden birisi boynuna atılacak; göğsünün üstüne, tam şu, bizim saklı olduğumuz yere yaslanı-

verecekti.

Gene bir aralık durdu. Cebindeki üç aylık nafakayı saçıp savurmak, çarçur etmek, delilikti; peki ama hiç olmazsa canının istediklerinden birer parça olsun alamaz mıydı? Bir okka elma... Yüz dirhem fıstık... Birkaç portakal... Biraz sucuk, pastırma? Artık bu kadarına da hiç kimsenin diyeceği olamazdı ya... Hatta evdekiler, karısı, çocukları, kim bilir ne kadar sevinirlerdi. Hemen oracıktaki manav dükkânına doğru bir adım atacak oldu. Elleri, kim bilir kaçınıcı defadır, gene oraya, yeleğinin içindeki gizli cebe doğru uzandı. Sonra gene vazgeçti. Bize bir türlü kıyamıyordu.